

населения на сельские подсобные хозяйства и личные крестьянские хозяйства предпринимательского направления. Обобщены направления и инструменты поощрению трансформации личных крестьянских хозяйств в семейные фермерские хозяйства.

Ключевые слова: хозяйства населения, личные крестьянские хозяйства, семейные фермерские хозяйства, аграрный сектор, предпринимательство.

Abstract.

Marenych T.G. Transformation of private farms in business structure.

The aim of the article are an analysis of efficiency of activity of economies of population and ground of suggestions on transformation of the personal peasant economies in enterprise structures.

In the article analyzes the efficiency of farms. Proved that they are one of the components of sustainable rural development. Reasonably that the greatest prospects for transformation of business structures have personal farms. A division of farms into rural farms and private farms entrepreneurial direction. Overview direction and tools to promote the transformation of private farms into family farms.

Keywords: farms, private farms, family farms, agricultural sector entrepreneurship, agrarian sector, enterprise.

УДК 316.3

ПРЕКАРИЗАЦІЯ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

**ДРЕВАЛЬ Ю.Д., Д.ДЕРЖ.УПР., ПРОФЕСОР,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
ЛІНЕЦЬКИЙ А.М., К.І.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасності властива глобальна трансформація всієї системи суспільно-політичних та соціально-трудових відносин. Це стосується і змісту та форм трудової діяльності, зокрема інтенсивного розвитку явища прекарізації. Як правило, у працівників цього соціального прошарку низькі зарплати, відсутні будь-які професійні перспективи та можливість кар'єрного зростання. Їхня зайнятість носить або неповний, або тимчасовий характер. Така зайнятість передбачає роботу за тимчасовим трудовим договором, або навіть роботу без укладення трудових договорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом феномен прекаризації все частіше аналізується науковцями та фахівцями у різних сферах соціально-трудових відносин. Цей термін, за оцінкою О. Гайдара, «найбільш яскраво відображає тенденцію змін соціально-трудової сфери – правова дерегуляція трудових відносин при одночасному демонтажі соціальних гарантій з метою зростання інтенсивності та збільшення примусу до праці» [1, с. 122-123]. А. Колот підкреслює ту обставину, що поняття «прекаризація» слід трактувати як поширення багатоманітних форм нестандартної зайнятості і водночас як суспільне явище, що пов'язане зі збільшенням прошарку людей, які відчують хиткість, ненадійність, нестабільність свого стану, свого соціального буття [2]. Натомість О. Білик звертає увагу на те, що якраз англomовний термін «*precarious employment*» порівняно з терміном «нестандартна зайнятість» дозволяє охопити різні аспекти цього виду зайнятості та більш повно виразити її сутність. При цьому застосовуються й інші споріднені категорії, зокрема «нестабільна зайнятість», «атипова зайнятість», «неформальна зайнятість», «нерегульована зайнятість», «гнучка зайнятість» тощо [3, с. 297].

Формулювання цілей статті. Завданням статті, з урахуванням наведених аргументів, визначено обґрунтування механізмів упорядкування явища прекаризації чи неформальної (нестандартної) зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дане дослідження не спрямоване на аналіз та уточнення понятійно-категоріального апарату у сфері неформальних соціально-трудових відносин. Відтак, у рукописі нарівні з поняттям «прекаризація» застосовуються й інші споріднені поняття.

Поняття «прекаріат» утворене від двох базових слів (від лат. *precarium* – нестійкий, нестабільний, негарантований) і «пролетаріат», яке традиційно позначувало клас, що був відчуженим від результатів праці і піддавався експлуатації в інтересах панівного класу – буржуазії. Відтак у фаховій літературі прекаріатом почали називати людей, яким нав'язано ненадійну, нестійку, непостійну трудову зайнятість. Відтак і «прекаризація» має позначати процес посилення нестабільності у становищі найманих працівників, а також ускладнення їхнього соціального становища.

Об'єктивні передумови процесів прекаризації полягають у тому, що перехід від масового (так званого фордистського) виробництва до гнучкого робочого графіку привів до посилення нестабільної та

випадкової зайнятості, яку й ще називають «прекаризованою», або «атиповою» зайнятістю. У складних умовах сьогодення до основних причин посилення явища прекаризації традиційно відносять перекоси в глобалізаційних процесах, внаслідок чого посилюється залежність країн «третього світу» від розвинутих країн, збільшується розміри зовнішньої заборгованості, поглиблюється соціальна неоднорідність та диференціація доходів. Відтак стрімко зростає кількість тимчасових робочих місць, розповсюджуються практики лізингу та аутсорсингу тощо.

Слід зважити і на ту обставину, що в багатьох країнах уряди відмовилися від повноцінного втілення параметрів соціального забезпечення та соціальної держави. Не випадково деякі дослідники, наприклад П. Херман, розглядають явище прекаріату з позицій загального соціального розвитку й обґрунтовують висновок щодо нездатності сучасної владної системи виконувати власні зобов'язання у соціальній сфері [4, с. 55].

Проте, до всього цього слід додати й цілеспрямовані заходи керівників роботодавців та менеджерів (спрямованих, зокрема, на зниження виробничих затрат, економії фонду заробітної плати та на заохочення використання «неповноцінних» трудових відносин). Не випадково, як стверджується в сучасній літературі, стратегія прекаризації окрім іншого «розглядається в якості ефективного інструменту засобом страху і покірливості» [5, с. 76].

Розповсюдження прекаріату призводить до стрімкого зниження рівня безпеки та гігієни праці. Першочергово це стосується недотримання базових правил з охорони праці та посилення експлуатації працівників. До цього слід додати й ущемлення соціальної захищеності працівників (гарантій заробітної плати, ефективної діяльності профспілок у сфері охорони праці, права на відпочинок та на відпустку, різнобічних допомог тощо). Суттєво знижується і мотиваційна складова у відношенні працівника до безпеки на робочому місці, адже нематеріальний чинник значно поступається усьому тому, що обраховується в грошовому еквіваленті. І в таких намірах працівник знаходить повне порозуміння з боку роботодавця.

Прекаріат окрім іншого також позначається і тією обставиною, що «неповноцінні» трудові відносини прирікають працівника на фінансову залежність від держави, поза якою вже видається неможливим забезпечити гідний прожитковий мінімум. Досить виразно зазначена тенденція якраз спостерігається в розвинених чи

провідних країнах світу. Розвинені країни мають змогу надати гідне соціальне забезпечення найменш заможним верствам населення, проте інколи це приводить лише до зростання явища прекаріату. Парадоксальність ситуації полягає у тому, що навіть отримуючи соціальну допомогу, представники даної групи формально не відносяться до категорії безробітних. Г. Стандінг у зв'язку з такими та подібними обставинами застосовує термін «пастка прекарізації», який полягає в тому, що внаслідок отримання пільг «по бідності» багато хто тяжіє до неформальних трудових відносин та не бажає влаштуватися на низькооплачувані робочі місця [6].

На сьогодні, за оцінкою Р. Кастеля, в деяких країнах світу атипова зайнятість складає понад 2/3 загальної кількості нових робочих місць [7, с. 463]. Про розповсюдженість цього соціального феномену свідчить і той факт, що в західній фаховій літературі до числа соціально ущемлених груп нарівні з андеркласом та так званім NEET (*Not in education, Employment nor training* – індивіди без освіти, роботи та трудових навичок) все частіше відносять і прекаріат.

Процеси прекарізації не оминули і розвинених країн, в яких стрімко зростає частка працездатного населення, що була змушена чи навіть свідомо обрала нетрадиційні форми зайнятості. Так, за деякими підрахунками, у ФРН кожен третій найманий працівник на сьогодні перебуває у стані прекаріату [8].

Далеко неоднаковим є соціальний склад осіб, що займаються прекарізованою зайнятістю. Найбільш уразливими у цьому відношенні є категорії населення, що зайняті малокваліфікованою працею, сезонні працівники та нелегальні трудові мігранти. Проте на сьогодні лави «прекаріїв» все частіше поповнюються і представники так званих креативних професій (спеціалісти у сфері інформаційних технологій, програмісти тощо), а також жінки, молодь та студенти.

Слід також відзначити, що розповсюдження явища прекаріату не обов'язково супроводжується абсолютним зuboжінням чи відвертим ущемленням трудових прав. За такої форми зайнятості наймані працівники досить часто отримують більшу свободу дій та можливість порушувати чинні приписи та інструкції. Як зазначає Ж.-Т. Тощенко, першочергово це стосується «представників волелюбного духу, незалежних від суворої дріб'язкової регламентації офіційних (державних, акціонерних, приватних) підприємств і організацій...» [9, с. 5].

Згідно з аналізом А. Колота, до нестандартних форм зайнятості належать такі її різновиди:

- зайнятість на умовах неповного робочого часу або неповна зайнятість;
- зайнятість на умовах строкових трудових договорів;
- тимчасова, непостійна зайнятість, у тому числі запозичена праця;
- вторинна зайнятість;
- дистанційна зайнятість;
- зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру;
- неформальна зайнятість, у тому числі самозайнятість;
- нерестрована зайнятість у формальному секторі [10, с. 94]:

На сьогодні також вже опрацьовано питання щодо базових критеріїв, які можна застосовувати для визначення прекаріату. Як стверджують Є. Грішнова та Є. Бринцева, до таких груп критеріїв відносяться:

1. Ринкові (безробіття, вимушена неповна зайнятість, сезонна робота);
2. Правові (неофіційна зайнятість, невизначений правовий статус людини в країні);
3. Соціально-трудова (нестабільність роботи, гнучкість форм зайнятості, тяжкість і небезпечність праці);
4. Соціально-психологічні (відсутність впевненості у збереженні роботи, соціальне відторгнення, невпевненість у завтрашньому дні);
5. Економічні (зокрема, низький рівень доходів) [11].

У багатьох країнах світу вже приймаються відповідні заходи, що спрямовані на принаймні частковий соціальний захист представників прекаріату. Вже накопичений і деякий міжнародний досвід формалізації відповідної частки соціально-трудових відносин.

Так, Всесвітня мережа базового доходу (*Basic Income Earth Network* – *BIEN*), що заснована наприкінці ХХ ст. і охоплює багато країн світу, навіть претендує на інституціоналізацію інтересів прекаріату чи неформальної зайнятості. Вона висуває ідею виплати базового доходу, який передбачає задоволення не тільки матеріальних, але і культурних потреб людей такої соціальної категорії. Однак право на одержання такого доходу вона готова надати тільки тим, хто має статус громадянства своїх країн.

За оцінкою О. Піщуліної, особливістю гарантованого доходу є те, що:

- він сплачується особі, а не домогосподарству;
- сплачується незалежно від будь-яких доходів та інших джерел;
- сплачується незалежно від наявності роботи або пропозиції на роботу [12].

Непересічне значення у цьому відношенні відводиться Міжнародній організації праці (МОП), яка вже майже століття розробляє міжнародні стандарти у сфері праці.

У доповіді «Перехід від неформальної до формальної економіки», поданій на 103-й сесії Міжнародної конференції праці (МКП) у червні 2014 р., озвучується доволі широкий спектр соціально-трудових відносин, що стосується праці в неформальній економіці, а також подається комплекс механізмів переходу до формальної економіки. Підкреслюється, що праця в неформальній економіці є багатогранним явищем, яке інтенсивно розвивається в умовах високого рівня безробіття, неповної зайнятості, гендерної нерівності та нестабільної зайнятості. Особливо наголошується на тому, що неформальна економіка характеризується гострим дефіцитом гідної праці та досить високою часткою працівників з бідних верств населення.

До засобів, що мають сприяти переходу до формальної економіки, першочергово віднесено: повноцінне виконання програми гідної праці (що має на національному рівні сприяти вирішенню різнобічних проблем неформальної економіки), реалізацію з урахуванням національних умов основоположних принципів та норм у сфері праці (з наголосом на тому, що більшість міжнародних соціально-трудових стандартів стосується робітників, які працюють як у формальному, так і в неформальному секторах економіки) та гідне соціальне забезпечення. Нагальним завданням політиків, на що наголошується в документі, є віднаходження потрібного балансу між позитивними стимулами до «формалізації» та негативними стимулами до «неформалізації» [13, с. 13–21, 25, 36].

Висновки. Відтак, терміни «прекаріат» та «прекарізація» відображають істотні властивості сучасних соціально-трудових відносин, охоплюючи різнобічні форми атипової зайнятості та відповідні зміни в соціальній стратифікації. Явище прекаріату неможливо оцінити якось однозначно, проте негативні чинники явно переважають.

Упорядкування неформальних трудових відносин має ґрунтуватися на залученні всіх необхідних ресурсів та засобів регулювання. Найперше мова має йти про правовий, економічний та соціокомунікативний механізми. У рамках правового регулювання поступово вирівнюється статус усіх учасників соціально-трудових відносин. За допомогою суто економічних засобів забезпечуються гідні умови праці для прекаріїв, які мають нарівні з іншими

працівниками включатися у виробничий процес. Важливе значення у цьому відношенні має відводитися і просвітницькій роботі, спрямованій на позитивне ставлення до прекаріїв з боку різних соціальних груп та соціальних інститутів.

Література.

1. Гайдар А.Е. Основные тенденции занятости в условиях глобализации / А.Е. Гайдар // БизнесИнформ. – 2015. – № 6. – С. 121-126.

2. Колот А.М. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудоу сфері: феномен прекарізації [Електронний ресурс] / А.М. Колот // Офіційний сайт КНЕУ імені В. Гетьмана. Факультет управління персоналом та маркетингу. – Режим доступу: http://fm.kneu.edu.ua/ua/depts3/k_upravlinnja_personalom.

3. Білик О.М. Нестандартна зайнятість: виклики сьогодення / О.М. Білик // Соціально-трудоу відносини: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 296-300.

4. Herrmann P. Labour Market and Precarity of Employment: Theoretical Reflections and Empirical Data from Hungary and Russia / Peter Herrmann, Viacheslav Bobkov, Judit Csoba (eds.). – Bremen : Wiener Verlag fuer Sozialforschung, 2014. – 264 p.

5. Федорова А.Э. Прекарізація занятості и ее влияние на социальнo-экономическое благополучие наемных работников / А.Э. Фёдорова, А.М. Парсюкевич // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2013. – № 5 (49). – С. 76-81.

6. Standing G. The Precariat – The new dangerous class / Guy Standing // Policy network, 24 May 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.policy-network.net>

7. Кастель Р. Метаморфозы социального вопроса. Хроника наемного труда / Робер Кастель; пер. с фр., общ. ред. пер. Н.А. Шматко. – СПб. : Алетей, 2009. – 574 с. – (Серия «Gallacium»).

8. Мармер Э. Что такое прекаріат / Эдуард Мармер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://neuezeiten.rusverlag.de/2009/07/24/что-такое-precariat>.

9. Тощенко Ж.-Т. Прекаріат – новый социальный класс / Ж.-Т. Тощенко // Социс. – 2015. – № 6. – С. 3-13.

10. Колот А.М. Трансформація інституту занятості как составляющая глобальных изменений в социальнo-трудоу сфері: феномен прекарізації / А.М. Колот // Уровень жизни населения

регионов России. – 2013. – № 11. – С. 93-101.

11. Гришнова Е.А. Прекаризация как проявление кризисных явлений в социально-трудовой сфере Украины: Доклад, представленный в рамках сессии «Реакция рынка труда на кризис» [Электронный ресурс] / XIV Апрельской международной научной конференции «Модернизация экономики и общества» (Москва, 2–5 апреля 2013 г.) // Е.А. Гришнова, Е.Г. Бринцева. – Режим доступа: <http://www.gosbook.ru/node/71987>

12. Піщуліна О. Економічна модель «безумовного базового доходу»: нова соціальна альтернатива / О. Піщуліна // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/1456388199_file.pdf.

13. Переход от неформальной к формальной экономике / Международная конференция труда, 103-я сессия, 2014 г. – Женева : МБТ, 2014. – 90 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_218371.pdf.

References.

1. Haidar A.E. (2015). Osnovnye tendencii zanjatosti v uslovijah globalizacii [The main employment trends in the context of globalization]. *BusinessInform – BusinessInform*, No 6, pp. 121-126 [in Russian].

2. Kolot A.M. Transformatsiia instytutu zainiatosti yak skladova hlobalnykh zmin u sotsialno-trudovii sferi: fenomen prekaryzatsii [The transformation of institution of employment as a component of global change in socio-labor sphere: the phenomenon precariat]. (n.d.). *fm.kneu.edu.ua* Retrieved from http://fm.kneu.edu.ua/ua/depts3/k_upravlinnja_personalom [in Ukrainian].

3. Bilyk O.M. (2014). Nestandardna zainiatist: vyklyky sohodennia [Non-standard employment: challenges of modernity]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Labor relations: theory and practice*, No 1, pp. 296–300 [in Ukrainian].

4. Herrmann P. (2014). *Labour Market and Precarity of Employment*. Peter Herrmann, Viacheslav Bobkov, Judit Csoba (Eds.). Bremen: Wiener Verlag fuer Sozialforschung, p. 264 [in English].

5. Fedorova A. Je., and Parsjukevich A.M. (2013). Prekarizacija zanjatosti i ee vlijanie na social'no-jekonomicheskoe blagopoluchie naemnyh rabotnikov [Precarization of employment and its impact on the socio-economic well-being of employees]. *Izvestija Ural'skogo gosudarstvennogo*

jekonomicheskogo universiteta – News of the Ural state economic University, No 5 (49), pp. 76-81 [in Russian].

6. Standing G. The Precariat – The new dangerous class. Policy network. (24 May 2011). Retrieved from <http://www.policy-network.net> [in English].

7. Kastel' R. (2009). *Metamorfozy social'nogo voprosa. Hronika naemnoy truda* [Metamorphoses of the social question. The chronicle of hired labor]. (Trans.). N.A. Shmatko (Ed.). Sankt Petersburg: Aleteiia, p. 574 [in Russian].

8. Marmer Je. (2009). Chto takoe precariat [What is the precariat]. Retrieved from <http://neuezeiten.rusverlag.de/2009/07/24/chto-takoe-precariat/> [in Russian].

9. Toshhenko Zh.T. (2015). Prekariat – novyj social'nyj klass [Precariat – a new class of]. *Sotsis – Socis*, No 6, pp. 3-13 [in Russian].

10. Kolot A.M. (2013). Transformacija instituta zanjatosti kak sostavl'jajushhaja global'nih izmenenij v social'no-trudovoj sfere: fenomen prekarizacii [The transformation of institution of employment as a component of global changes in socio-labor sphere: the phenomenon of the precarization]. *Uroven' zhizni naselenija regionov Rossii – The level of life of population of regions of Russia*, No 11, pp. 93-101 [in Russian].

11. Grishnova E.A. (2013). Prekarizacija kak projavlenie krizisnyh javlenij v social'no-trudovoj sfere Ukrainy [Precarious work as a manifestation of crisis phenomena in socio-labor sphere of Ukraine]. Modernization of the economy and society: XIV *Aprelskaya mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya: doklad, predstavlemyy v ramkah sessii «Reaktsiya rynka truda na krizis» (Moskva, 2-5 aprelya 2013 g.) – XIV April international academic conference: report presented in the session «labor market's Response to the crisis» (Moscow, 2-5 April 2013)*. Retrieved from http://razumkov.org.ua/upload/1456388199_file.pdf [in Russian].

12. Pishhulina O. (n.d.). Ekonomichna model' «bezumovnoho bazovogo dohodu»: nova social'na al'ternativa [The economic model of «unconditional basic income»: a new social alternative]. Centr Razumkova – Razumkov Centre, razumkov.org.ua Retrieved from http://razumkov.org.ua/upload/1456388199_file.pdf [in Ukrainian].

13. *Perehod ot neformal'noj k formal'noj jekonomike* [The transition from the informal to the formal economy]. (2014). Mezhdunarodnaja konferencija truda (103-ja sessija) – International labour conference (103 session). Geneva: MBT, p. 90 Retrieved from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_218371.pdf [in Russian].

Анотація.

Древаль Ю.Д., Линецький А.М. Прекаризація як феномен сучасних соціально-трудових відносин.

Завданням статті визначено обґрунтування механізмів упорядкування явища прекаризації чи неформальної зайнятості.

У статті систематизовано основні прояви та наслідки прекаризації як феномену сучасних соціально-трудових відносин. Доведено, що розповсюдження прекаріату призводить до стрімкого зниження соціального захисту працівників, а також рівня безпеки та гігієни праці. Обґрунтовано основні способи та засоби упорядкування явища прекаризації, до яких першочергово віднесено правовий, економічний та соціокомунікативний механізми.

Ключові слова: *неформальна зайнятість, прекаризація, прекаріат, соціальний захист, соціально-трудові відносини.*

Аннотация.

Древаль Ю.Д., Линецкий А.М. Прекаризация как феномен современных социально-трудоовых отношений.

Задачей статьи определено обоснование механизмов упорядочения явления прекаризации или неформальной занятости. Систематизированы основные проявления и последствия прекаризации как феномена современных социально-трудоовых отношений. Доказано, что распространение прекаріата приводит к стремительному снижению социальной защиты работников, уровня безопасности и гигиены труда. Обоснованы основные способы и средства упорядочения явления прекаризации, к которым в первую очередь относятся правовой, экономический и социокоммуникативный механизмы.

Ключевые слова: *неформальная занятость, прекаризация, прекаріат, социальная защита, социально-трудоовые отношения.*

Abstract.

Dreval Yu.D., Linetskyi L.M. Precarisation as phenomenon of modern social and labour relations.

The objective of the article is defined the study of the mechanisms of ordering precariat or informal employment. The main features and consequences of precarisation as a phenomenon of modern social and labor relations are systematized. It has been proved that spreading of precariat leads to the rapid reduction of the worker's social protection and the level of safety and health. The basic ways and means of the precarisation's phenomenon streamlining, including legal, economic, social and communicative mechanisms, are confirmed.

Keywords: *informal employment, precarisation, precariat, social protection, social and labour relations.*